

(konulu uluslar arası sempozyum, Marmara Üniversitesi Türkiyat Ara tırma ve Uygulama Merkezi, Kasım 2005, stanbul)

‘ÖDÜL’ KELİMESİ ÜZERİNE

Dr. Erdal AH N*

kelimesi bugün, Türkiye Türkçesinde “bir ba arı kar ısında verilen arma an, mükâfat” ve “bir iyili e kar ılık verilen arma an, mükâfat”¹ anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin Türkiye Türkçesinde [$\text{ö} \text{d} \text{ü} \text{l}$] [$\text{ö} \text{d} \text{ü} \text{l}$] eklerinde türevleri bulunmakta, bu kelimeyle, “herhangi bir ba arı kar ısında arma ana layık görölmek” anlamında ; “ödüllendirmek” anlamında deyimleri² kullanılmaktadır. Kelimenin ça da Türk yazı dillerinden sadece Gagavuzca’da “yarı atı” anlamında [$\text{ö} \text{d} \text{ü} \text{l}$] türevi bulunmaktadır.

Kelime Anadolu a ızlarında ya ayan bu ekliyle, Nurullah Ataç tarafından ilk defa 1952 yılında, yazı dilimizdeki Arapçadan alıntı kelimesi yerine kullanılmı ⁴, daha sonra ’ün 1955 yılındaki ikinci baskısında yer almı tır.⁵ Kelime, öz Türkçenin aktif savunucusu Nurullah Ataç tarafından yazı dilimize kazandırılması sebebiyle, bazı bilim ve fikir adamlarınca ‘uydurma’ olarak görölmü , yapısı ile yerine kullanıldı ı kelimesinin anlamını kar ılayıp kar ılamayaca ı tartışılmı tır.⁶ Nurullah Ataç’ın

*Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı.

¹ Türk Dil Kurumu, 10. bs., Ankara 2005, s. 1530-1531.

² Türk Dil Kurumu, s. 1531.

³ N. A. Baskakov (Red.), G. A. Gaydarci, Y. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, Moskova 1973, s. 354.

⁴ Yılmaz Çolpan, Ankara 1963, s. 98.

⁵ Sevan Ni anyan, 2. bs., stanbul 2003, s. 338.

⁶ Nurullah Ataç, ün bize ait Türkçe kelimelerden oldu unu, yabancı kar ılı mın – – dilden atılması gerekti ini savunur. Ali Püsküllüo lu, ün ba langıçta yanlış kabul edildi ini, ancak zaman içinde benimsendi ini belirtir. Cem Dilçin, bazı kelimelerin kök anlamlarına ba lı olarak yeni bir anlamla ortak yazı diline aktarıldıklarını, bu kelimelerin eski anlamlarının da ortak yazı dilinde ya adı nı, bunların kazandıkları yeni anlamların zorlamayla de il, do al yoldan ortaya çıktı nı, çünkü kök anlamları ve aldıkları eklerin görevlerinin bu duruma uygun oldu unu, ün de böyle bir kelime oldu unu açıkladı tır. Özcan Ba kan, ün eski oldu unu, bu eski kelimeye yeni bir anlam yükleyerek yeni bir kelime yapıldı nı

türetti i bir kelime de il, ekillerinde Türkçenin tarihî dönemlerinde ve yazı dilimizdeki bugünkü ekli yanında ba ka biçimlerle Anadolu a ızlarında ya ayan, Türk milletine ait bir kelimedir.

Yazılı kültürümüzde, kelimenin ekil ve anlam yönünden en yakın örneklerini Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde görmekteyiz. *ı*

ı *ı* *ı* *ı* *ı* *ı* 'nde madde ba ında “mükâfat, yarı mükâfatı” anlamları verilir. Bu anlam inceliklerini içermeyen genel bir anlamlandırmadır. Sözlükte, taranan metinlerden verilen tanık cümlelerde kelime u anlamlarda kullanılmı tır: 1. yarı –genellikle at binme veya ok atma yarı ı– sonrasında verilen arma an; 2. herhangi bir ba arı sonrasında verilen arma an; 3. kumarda veya bahiste ortaya konan para veya ey; 4. rehin, tutu. Aynı sözlükte “yarı , ko u atı” anlamında *ı* ve “yarı ı kazanana verilmek üzere ortaya mükâfat koymak” anlamında deyim⁸ yer alır. Burada, kelimesiyle e anlamda kullanılan (veya) de “mükâfat, yarı mükâfatı” anlamıyla madde ba ı olarak verilir. Kelimenin tespit edildi i metinlerde sesleri ile nazal 'nin harf kar ılı ı olan (*ı* *ı*) herhangi bir i aretle ayrılmadı ından, bu metinlerin yazıçevriminde kelime veya ekillerinde verilegelmi tir.¹⁰

17. yüzyılda türünün en büyük örne i olarak yazılan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde geçen eski, yöresel, yabancı kelimeler ve deyimleri bir sözlükte toplayan saygın Türkolog Robert Dankoff söz konusu kelimeyi olarak okumu ve “ödül, mükâfat” anlamını vermi tir: *ı* (V 136a30)¹¹

18. yüzyıl ortalarında eyhülişâm Mehmed Esad Efendi tarafından yazılan ve edebiyat tarihimizde Türkçeden Arapça, Farsça ve Türkçeye ilk lügat olan 'te madde ba ında “me hurdur” ibaresi yanında 1. “ok atmada koydukları öğdüldür”; 2.

⁷ Türk Dil Kurumu, *ı* *ı* *ı* *ı* *ı* *ı* C. V (O-T), Ankara 1971, s. 3054-3056.

⁸ Türk Dil Kurumu, s. 3055.

⁹ Türk Dil Kurumu, s. 3056.

¹⁰ Eski Anadolu Türkçesi döneminde, kelimeyi tespit etti imiz en eski kaynak imdilik Yunus Emre'nin iirleridir. Yunus Emre'nin 15. yüzyıldan önce istinsah edildi i dü ünülen Dîvân'ında –1991 yılında T.C. Kültür Bakanlığı tarafından tıpkıbasımı yapılmı tır- “

ı ” (41a) ekindeki beyitte geçmektedir. Dîvân'ın yazımında sesleri ile nazal 'nin harf kar ılı ı olan herhangi bir i aretle ayrılmamı tır. Abdülbaki Gölpınarlı kelimeyi ekinde imla etmi tir. (bk. Yunus Emre, , hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, stanbul 1965, s. 28.)

¹¹ Robert Dankoff,

ı Katkılarıyla ngilizceden çev. Semih Tezcan, stanbul 2004, s. 216.

¹² Sözlü ün yazımında sesleri ile nazal 'nin harf kar ılı ı olan (*ı* *ı*) herhangi bir i aretle ayrılmamı tır; kelimeyi verilen yazımıyla ekinde de okumak mümkündür.

“ko uda geçen ata verilen ögdüldür”; 3. “biri dahi rehin manasınadır”¹³ açıklaması yer alır.

19. yüzyıl sonlarında emseddin Sâmî tarafından yazılan ve dönem Türkçesinin en derli toplu lugati ünvanı bulunan Kâmûs-ı Türkî’de kelime okunacak ekilde imla edilmi ve 1. rehin, girev; 2. yarı mükâfatı; 3. bahse, yadese konulan ey; anlamları ve bu kelimeyle olu mu “bahsi, yadesi kazanmak”¹⁴ deyimleri verilmi tir.

19. yüzyılda, Osmanlı Türkçesiden ngilizceye en kapsamlı sözlük olarak yazılan Sir James W. Redhouse’un ’unda madde ba ında “yarı ta sunulan mükâfat” anlamı yanında “yarı için mükâfat koymak” anlamıyla deyim¹⁵ verilir.

Ihan Ayverdi’nin ba kanlı ındaki kurul tarafından hazırlanan ’te kelime ekinde madde ba ı yapımı ve ‘(E.T.) ’ açıklaması yanında “1. Yarı malarda kazananlara verilmek üzere ortaya konan ey; 2. Bir ba arı, iyi ve güzel bir davranı kar ılı ında verilen ey; mükâfat”¹⁶ anlamları verilmi tir.

ı

’ten ve

’nden ödülün ozanların saz yarı larında da verildi ini ö reniyoruz: “Saz airleri muamma yarı nı kazanınca ödül alırlardı. Kahvelerde yapılan saz yarı larında ödülleri genellikle çevrenin zenginleri verirlerdi. Bunlar at, öküz, kuma , para vb. olurdu.”¹⁷

ı

’ne göre, a ızlarda kelimenin yazı

dilimizdekinden de i ik birkaç eklini ve farklı anlamlarını buluruz:

1. Güre , at yarı ı gibi yarı larda kazananlara verilen arma an (Bozcaada-Çanakkale; Berit ve Gâvurda ı yörükleri-Kahramanmara ; Tarsus- çel); 2. Dü ünlerde götürülen arma an (e ya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Zonguldak); 3. Arma an (Tirilye-Bursa); 4. At ko usu (erefler-Mu la); 5. Dü ünlerde ni an atma töreni (Kadıköy-Denizli; Serik, Akseki-Antalya); 6. Yarı (Antalya).

1. Güre , at yarı ı gibi yarı larda kazananlara verilen arma an (Cebel-Isparta; Bursa; Düzce-Bolu; Maruf-Çankırı; Sinop, Merzifon-Amasya); 2. Dü ünlerde götürülen arma an (e ya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Kabalı-Sinop); 3. Birkaç öküz arabasını arka arkaya ba layıp tekerleklerini yerinden oynamaz duruma getirdikten sonra öküzlere çektirerek güçlerini

¹³ eyhülislam Mehmed Esad Efendi, hzl. Ahmet Kırkkılıç, Ankara 1999, s. 517.

¹⁴ emseddin Sami, ı stanbul 1317. (Tıpkıbasımı: emseddin Sami, ı 3. bs., Ça rı Yayınları, stanbul 1989.), s. 214.

¹⁵ Sir James W. Redhouse, 3. bs., Beyrut 1987, s. 262.

¹⁶ Ihan Ayverdi, Ahmet Topalo lu vd., 3. C., stanbul 2005, s. 2429.

¹⁷ Pars Tu lacı, ı 3. C., stanbul 1974, s. 2225; 9. C., stanbul 1981, s. 732-733.

sınama yarısı (Çaramba, Bektemür Kavak-Samsun); 4. Bahis (Balıkesir); 5. Yön (abanözü Polatlı-Ankara); 6. Amaç (abanözü Polatlı-Ankara).

1. Güre, at yarısı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Çavdır Tefenni-Burdur; Yukarıseyit Çal, Söğüt, Honaz-Denizli; Gelenbe Kırkaç, Alaehir-Manisa; Yeniköy-Balıkesir; Çeltikçi Orhangazi-Bursa; Pazarcık Bozüyük-Bilecik; Bozan-Eskişehir; Solakhoca Kandıra, Gebze, Hereke-Kocaeli; Akyazı-Sakarya; Maruf, Apsarı-Çankırı; Merzifon-Amasya; Andifli Kaş-Ankara; Pisi Kaya-Muğla; Lüleburgaz-Kırklareli); 2. Düğünlerde götürülen armağan (e ya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Çaycuma-Zonguldak; Pazaravdan Bucak-Ankara); 3. At koşusu (erefler, Düğün Ula-Muğla); 4. Yarış (Çal-Denizli).

1. Güre, at yarısı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Bolu; Çankırı); 2. Düğünlerde götürülen armağan (e ya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Söğüt Honaz-Denizli; Burunkaya-Zonguldak; Adana); 3. Nişan alınacak yer (Kasımlar Eridir-Isparta).

Yarış (Kılındıras Sandıklı-Afyon).

1. Güre, at yarısı gibi yarışlarda kazananlara verilen armağan (Ünye-Ordu); 2. Düğünlerde götürülen armağan (e ya ya da koyun, keçi vb. hayvan) (Gölcük, Kumarlar Bayramıç-Çanakkale).¹⁸,

Anadolu ağızlarında kelimenin, yazı dilimizde görülen ekileri yanında, ekileri de dikkati çekmektedir. Ayrıca, ağızlarda kelimenin de iki ekilerine, Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesi dönemlerine ait metinlerde ve sözlüklerde tespit edemediğimiz “yarış, yarışma”; “bahis”; “düğün armağanı”; “nişan alma”; “yön”; “amaç” gibi yeni anlamlar yüklenmiştir.

Kelimenin köken bilgisini E. V. Sevortyan'ın

1997 yılında, Martti Räsänen'in

1997 yılında, Hasan Eren'in

1997 yılında gibi belli başlı etimolojik

sözlüklerde bulamamaktayız. Örneğin Zeki Eyüboğlu'nun

1997 yılında madde başıyla, kelimenin etimoloji denemesi yer alır. Eyüboğlu'na göre kelime,

“akıl, us” ismi ile isimden isim yapım ekinden (akıl) olur. Eyüboğlu, yaptığı bu sade ayırımı izahında, aslında birbirinden ayrı iki kelime olan “akıl, us” ismi ile “övmek” fiilini birleştirir ve fiilini “uslu oldu unu ileri sürerek yüceltmek, ululamak, uslamak”,

¹⁸ Türk Dil Kurumu, 3311, 3314, 3337, 3364.

¹⁹ E. V. Sevortyan, 1997, I. C., Moskova 1974.

²⁰ Martti Räsänen, Seura, Helsinki 1969.

²¹ Hasan Eren,

IX. C. (L-R), Ankara 1977, s. 3264,

2. bs., Ankara 1999.

Suomalais-Ugrilainen

fiilini “kendi kendinin uslulu unu ileri sürmek” ekinde anlamlandırır. Ona göre, “bu durumda, ün gerçek anlamı “uslulu unu ileri sürmektir, övünülmesi gereken”dir. sesi sesinin önüne geçerek sözcü ü biçimine sokmu , daha sonra da bu sesler dü mü tür.”²² Bu sözlükte yanında, “yön, do rultu; amaç, hedef”²³ anlamlarıyla kelimesi de madde ba ı olarak yer alır. Kelime “ön, ön taraf” ismi ile isimden isim yapım eklerinden olu mu olarak gösterilir.²⁴

’nde Sevan Ni anyan da kelimenin fiilinden gelebilece ini dü ünür; ancak “- ekinin anlamı açık de ildir.”²⁵ der.

Etimolojik sözlükler dı ında, bazı Türkologların çe itli yazılarında, özellikle yazı dilimizde kelimesinin bir önceki ekli olan ün etimoloji denemeleri yer alır. Besim Atalay kelimenin “önceden verilen para, avans, tutu, rehin; ko u veya güre te kazanana verilmek üzere ortaya konulan para veya koyun ve buna benzer eyler” anlamlarını verir ve “ön, ön taraf” ismi ile + isimden isim yapım ekinde ( ) olu tu unu²⁶ yazar. Zeynep Korkmaz “yön, istikamet; hediye” anlamlarıyla “ön, ön taraf” ismi ile isimden fiil yapım eki ile fiilden isim yapım eklerinden meydana geldi ini²⁷ belirtir. Jean Deny kelimeyi ekinde²⁸ tahlil eder. Vecihe Hatipo lu’na göre kelime, Uygurca ve Karahanlıcada ; Harezmcede ekillerinde görülen ve “medih, sena, övme” anlamlarındaki kelimenin ile geni letilmi ( ) eklidir; daha sonra, kelimenin ikinci ses ünsüzü eriyerek olu mu tur.²⁹

Kelimenin geçti i, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi döneminde isimden isim yapım ekiyle türemi ba ka bir isim dikkati çekmez; bu sebeple ayırımı hemen kabul edilebilir de ildir. Yine, ekinde bir fiil gövdesine fiilden isim yapım ekiyle türemi olabilece i akla gelse de böyle bir fiilin geçmi teki yazı dillerimizde kullanılmamı olması, kelimenin bu ekilde tahliline üpheyle bakmamızı gerektiriyor. Kelimenin kökü olarak fiilinin dü ünüldü ü etimoliji denemelerinde ise ek ile ses ve anlam de i meleri detaylı ve tanıklı anlatılmadı ı için gerçekçi görünmemektedir.

***

²² smet Zeki Eyübo lu, , 4. bs., stanbul 2004, s. 523.

²³ kelimesi “yön; amaç” anlamlarıyla abanözü Polatlı-Ankara’dan derlenmi tir. (bk. Türk Dil Kurumu, IX. C. (L-R), Ankara 1977, s. 3337.)

²⁴ smet Zeki Eyübo lu, s. 530.

²⁵ Sevan Ni anyan, s. 338.

²⁶ Besim Atalay, stanbul 1942; s. 95.

²⁷ Zeynep Korkmaz, “Türkçede –l Eki (-al/-el, -ıl/-il, -ul/-ül; -sal/-sel) II”, Ankara 1972, s. 87.

²⁸ Jean Deny, çev. Ali Ulvi Elöve, stanbul 1941, s. 553.

²⁹ Vecihe Hatibo lu, “Örnek ve Ödül”, C. XXXI, S. 284, Mayıs 1975, s. 331.

Bugünkü kelimesinin karılı olarak Eski Uygur Türkçesi metinlerinde kelimesi dikkati çeker: ... “çok ödül”; l “altın ödül verse”; “ödül verse” vb. kelimesi bu dönemde “övgü, methiye”³¹, “de er, kıymet, ücret”³² anlamlarıyla da kullanılır.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde, tek baına geçti i gibi, kelimesiyle “ödül; hediye” anlamıyla eklinde ikileme³³ de olurur.. Clauson kelimesinin, her ne kadar tam bir semantik ba lantı kuramasa da, “barı veya huzur içinde ya amak” anlamındaki Çince kelime grubundan gelebilece ini³⁴ dü ünür. Uyg.

³⁵ “Sana çe itli büyük ödüller (veya hediyeler) var.”³⁶ Bu dönemde, verilen in, bu anlamıyla kelimesi ile ikileme olururmasından “verilen ki inin hayatında olumlu de i ikli e sebep olan” özelli ini çıkarabiliriz.

Eski Uygurcadaki kelimesinin etimolojisi “övmek” “övgü, methiye”³⁷ eklindedir. Aslında “methettirmek, övdürmek” anlamında olması gereken fiil gövdesinde yaptırma fonksiyonunu kaybetmi³⁸, kelime bu dönemde “övmek, methetmek”³⁹ anlamıyla özellikle sıfat fiil ekiyle birlikte kullanılmı tur: “övgüye de er anne”, l “övgüye ayanlar arasında”⁴⁰ vb. Yine, “övlmek” anlamına gelen ve Karahanlı Türkçesinde Harezmi Türkçesinde ekillerinde görülen fiil, fiil gövdesine edilgenlik ekinin eklenmesiyle olurur tur.

kelimesini Karahanlıcada, dönemin büyük sözlü ü dahil,

³⁰ Sir Gerard Clauson, Oxford 1972, s. 103.

³¹ Annemaria von Gabain, çev. Mehmet Akalın, Ankara 1988, s. 54.; V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Teni ev, A. M. çerbak, Leningrad 1969, s. 379.

³² Ahmet Cafero lu, 3. bs., stanbul 1993, s. 98.

³³ Sir Gerard Clauson, s. 173.

³⁴ Sir Gerard Clauson, s. 173.

³⁵ Sir Gerard Clauson, s. 173.

³⁶ da bu cümleinin Rusça tercümesi

. “Senin için çok büyük övgü ve ödül var.” eklinde verilmi tir. (bk. V. M. Nadelyayev, D. M. Nasilov, E. R. Teni ev, A. M. çerbak, s. 379.) eklinde türeyen fiili Eski Uygur Türkçesinde “sunmak” anlamında kullanılır. (bk. Clauson, s. 175.)

³⁷ Marcel Erdal, Vol. II, Wiesbaden 1991, s. 781; Annemaria von Gabain, s. 54.

³⁸ Annemaria von Gabain, s. 54.

³⁹ Nadelyayev, V. M.-D. M. Nasilov-E. R. Teni ev-A. M. çerbak, s. 382; Ahmet Cafero lu, s. 99.

⁴⁰ Sir Gerard Clauson, s. 103-104.

⁴¹ Re it Rahmeti Arat, , ne reh zli. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, stanbul 1979, s. 354.

⁴² Gül den Sa ol, C. 2 (Sözlük), Harvard 1995, s. 120.

sınırlı sayı ve konudaki eserlerde görememekteyiz. Ancak, 12. yüzyılda Zamah arî tarafından yazılıp Harizm ah Atsız'a sunulan Arapça sözlük 'in tahminen 13. yüzyıla ait u ter nüshasında “övmeye de er” anlamıyla kelimesi geçer: *ل* *ل* *ل* *ل* *ل* *ل* Yine, 12. yüzyıl Karahanlı Türkçesinden Harezmi Türkçesine geçi dönemi dil yadigârlarından sayılan nde da “hamd, övgü” anlamıyla ayrıca) kelimesi geçmektedir: *ل* “ve hamd onadır”; “yüce Tanrı'ya hamd (olsun)”.⁴⁴ Eski Uygur Türkçesindeki , aynı fiil gövdesinden türemi olan Harezmi Türkçesindeki ile anlam yönünden örtü mektedir. Zira, kelimesinin Eski Uygurcada “övgü, methiye” anlamı da bulunmaktaydı. kelimesi “övmek, methetmek” ( ) fiil gövdesinden fiilden isim yapım ekiyle türemi görünmektedir.⁴⁵ Zaten, sonraki dönem Kur'an tercümelerinde de Arapça kelimesinin kar ılı 1 olarak (Eski Anadolu Türkçesinde ayrıca) kullanılır.⁴⁶ 'de fiilinin ortakla ma ekli olan eklinin yaygınla mamı “yarı mak” anlamıyla kar ıla ırız: Eserde Arapça bir kelimeye *ل ل* úlar, ögnü

tutu mak” anlamındaki eyleminde önceden ortaya konulan eyi bildiren (“rehin, tutu”) ile aynı anlamda kullanılmı tır. Bu anlam geni lemesine (Tercemân-ı Bidâye, 16. yy.)⁵⁸ hükmü dı nda ve te oldu u gibi iki taraftan konulan ey veya eyleri kazanmak için yapılan yarı lar sebep olmu olmalıdır. Zira, Harezmi dönemi eserlerinden ’de fiilinin ortakla ma ekli olan l l l ekinde “iddiada bulunmak, yarı mak” anlamlarındaki l l ve fiilleriyle e anlamlı olarak, yan yana kullanılmı tır.

Ayrıca, tarihî Türk yazı dillerinden Eski Uygurca ve Ça ataycada fiili yanında aynı anlamda görülen fiilinin⁶⁰ bir türevi olan l kelimesi de bazı tarihî Türk yazı dillerinde “alkı , övgü” anlamı yanında “iyi bir i kar ılı nda ödül”⁶² anlamında da kullanılmı tır. Bugün Türk lehçelerinde l l l ekillerinde ya ayan bu kelime Türkmencede, Karaçay-Balkarcada, Kırgızcada, Kazakçada, Karakalpakçada, Yakutçada “te ekkür, ükran, minnettarlık” anlamında ve Türkiye Türkçesinde, Azericede, Özbekçede, Yeni Uygurcada, Kırgızcada, Yakutçada, Tatarcada, Ba kurtçada, Karaçay-Balkarcada “bir eyin be enildi ini, takdir edildi ini anlatmak için el çırpma”⁶³ anlamında kullanılır ki bu da alkı lanan için bir “ödül”dür.

19. yüzyıldaki sözlüklerimizde kelime artık ekinde imla edilmi görüldü ünden, kanaatimce kelimenin ekli de izaha muhtaçtır. Kelimenin ekli iki durumda de i mi olabilir:

1. Kelime, Eski Anadolu Türkçesinde fazla yaygın olmayan “dikmek, dik tutmak”, “yüksük”⁶⁴ kelimelerindeki gibi ses de i mesiyile, ve olarak, “sırt, omuz”, “çok, pek”, l “yalnız”⁶⁵ gibi iki ekilde de kullanılmı olabilir. ses de i mesine di er Türk lehçelerinde de yer yer

⁵⁸ Türk Dil Kurumu, s. 3055.

⁵⁹ Nuri Yüce, s. 74.

⁶⁰ Sir Gerard Clauson, s. 138; Eski Uygur metinlerinde e anlamlı bu iki kelime cümlede sık sık yan yana kullanılmı tır: l “övdüm ise” (Di er örnekler için bk. Ceval Kaya, Ankara 1994.)

⁶¹ l l (Hasan Eren, s. 9.)

⁶² Sir Gerard Clauson, s. 137-138.

⁶³ E. V. Sevortyan, s. 137. Ayrıca, Osmanlı Türk kültüründe, l , “padi ahlar ile vezirler hakkında, halk tarafından hep bir a ızdan söylenen dua sözleri”dir. Eskiden bayram merasimlerinde, cuma selamlıklarında ve muhtelif kutlamalarda bu tür temenniler sıkça duyulurmu . (skender Pala, 18. bs., stanbul 2005, s. 19.)

⁶⁴ Türk Dil Kurumu, hzl. Cem Dilçin, Ankara 1983, s. 68, 254.

⁶⁵ Mustafa Özkan, l stanbul 1995, s. 100.

rastlanmaktadır. Kırım Tatarcasında “de i mek”, Teleüt a zında “gölge”⁶⁷, Sagay, Koybal ve Kaçın a ızlarında “omuz”, Hakas Türkçesinde “omuzu” vb. Yakut Türkçesinde “övmek” fiilinin karılıdır.⁷¹ Ayrıca en önemlisi, Lazar Budagov mehur sözlüünde fiilinin Osmanlı Türkçesinde eklinde söylendi ini⁷² belirtir.

2. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “önce, önceden” anlamı yanında “avans, önden verilen para” anlamındaki kelimesinin tesiriyle veya ço u hallerde ile aynı cümlede bulunan “ileri geçmek” anlamındaki ile “yarı mak” anlamındaki ve fiillerinin etkisiyle kelime eklini almı olabilir.⁷⁵ Çünkü, de yarılarda önceden konulabiliyordu.

Yukarıda da belirtildi i gibi, kelimesi ve türevleri bugün Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesi (“yarı atı”) haricindeki Türk lehçelerinde görülmemektedir. Bunda yine, kelimesinin kökü olarak dü ündü üm ve tarihî Türk yazı dillerinde yaygın kullanılan “övmek”⁷⁶ fiilinin, özellikle 13. yüzyılda ba layan Mo ol hakimiyetinden itibaren, yerini Türk dünyasının büyük kısmında, bazı ses de i iklikleriyle Mo olca “övmek” fiiline bırakması etkili olmu olmalıdır.⁷⁸ fiili bugün ancak O uz grubu Türk

⁶⁶ S. M. Useyinov, *ı l* Ternopol 1994, s. 82.

⁶⁷ Saadet Ça atay, “Türkçede ñ~g Sesine Dair”, *ı l l l l* Ankara 1955, s. 26.

⁶⁸ E. V. Sevortyan, s. 225.

⁶⁹ N. A. Baskakov (Red.), *ı* Moskova 1985, s. 63.

⁷⁰ P. A. Sleptsov, *ı l l l l* Moskova 1972, s. 287. Martti Räsänen, bu fiilin fiilin türevi olarak dü ünmektedir. (bk. Martti Räsänen, Helsinki 1969, s. 369.)

⁷¹ Tarihî ve ça da Türk lehçelerinde gibi ses de i meleri için bk. Saadet Ça atay, s. 15-30.

⁷² Lazar Budagov, *ı* 1. C., Sanktpeterburg 1869, s. 148.

⁷³ Türk Dil Kurumu, s. 168.

⁷⁴ Türk Dil Kurumu, s. 169.

⁷⁵ Türk dilinde yakı tırma (örnekseme) ile ekli de i mi kelimeler bulunmaktadır. Örne in, fiili yakın anlamlı fiili tesiriyle olmu tur. (Faruk K. Timurta , hzl. Mustafa Özkan, Ankara 1997, s. 100.); 1. ve 2. teklik ki i zamirlerinin yönelme durumunda ( ), benzetme eklinde bir dı tesir etkisiyle (ile) kök de i imi söz konusudur. (Muharrem Ergin, 17. bs., stanbul 1988, s. 250.).

⁷⁶ Kıpçak Türkçesinde ekileri yanında “övmek” ekli de kullanılmı tır. (bk. Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, *ı* Ankara 2003.)

⁷⁷ Ferdinand D. Lessing, , çev. Günay Karaa aç, 1. C. (A-N), Ankara 2003, s. 812.

⁷⁸ Mo olcadan alıntı fiili Türkmencede Türkmen a ızlarında, Kumukçada, Kırgızcada, Kazakçada, Karakalpakçada, Nogaycada, Tatarcada, Ba kurtçada, Altaycada, Özbekçede, Tuvacada Karaçay-Balkarcada, Uygurcada, Hakasçada Çuva çada ekilerinde görülmektedir. (bk. L. C. Levitskaya, G. F. Blagova, A. V. Dıbo, D. M. Nasilov, *ı l l* , Moskova 2003, s. 11-13.)

yazı dillerinden Azerbaycan Türkçesinde Türkmen Türkçesinde (a ızlarda) Gagavuz Türkçesinde “övünmek” fiilin kökü olarak “övmek” ve Türkiye Türkçesinde ekillerinde⁷⁹ ya amaktadır. Mo olcada “övmek” fiilinden fiilden isim yapım eki ile türemi (veya) Mo olcada “övgü, yüceltme; övgü iiri, methiye, kaside”⁸⁰ anlamlarına geldi i gibi Sibirya Türk yazı dillerinden Yakutçada ve Tuvacada (veya) ekillerleriyle “te ekkür, ükran” anlamlarına da gelmekte; yani “yapılan bir iyili e kar ılık” olarak kullanılmaktadır.

Sonuç olarak, bugün yazı dilimizdeki kelimesinin ilk ekli, kanaatimce dür ve elimizdeki tarihî yazılı metinlere göre, bu ekliyle 13. yüzyıla kadar takip edilebilmektedir. Kelime, Eski Anadolu Türkçesinde büyük ihtimalle ekillerinde kullanılmı , daha sonra tek ba ına ekli kalmı tır. Anadolu a ızlarında kelime türlü ses de i iklikleriyle ekillerinden ba ka ekillerini almı tır. Tarih boyunca, ı kelimesinde oldu u gibi soyuttan somuta do ru kelimenin anlamı geni lemi , a ızlarda yazı dilindeki anlamları yanında yeni anlamlar kazanmı olarak kullanılmı tır. 20. yüzyıl ba ında, yazı dilimizde anlamı “yarı ” ve “bahis” alanlarıyla sınırlı kalan ve birçok anlamını Arapçadan alıntı ile payla an , Cumhuriyet döneminde dilde özle me hareketiyle, yazı dilindeki yerini Anadolu a ızlarında ya ayan bir ba ka ekli olan ve in anlamlarını da yüklenecek olan e bırakmı tır.

KAYNAKLAR

- Arat, Re it Rahmeti, 3. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Arat, Re it Rahmeti, , ne rehizl. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce, Türk Kültürünü Ara tırma Enstitüsü Yayınları, stanbul 1979.
- Arat, Re it Rahmeti, 2. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974.
- Atalay, Besim, Türk Dil Kurumu Yayınları, stanbul 1942.
- Ayverdi, lhan, Ahmet Topalo lu vd., 3. C., Kubbealtı Yayınları, stanbul 2005.

⁷⁹ u kaynaklardan yararlandım: E. V. Sevortyan, s. 494-495; Martti Räsänen, s. 369.

⁸⁰ Ferdinand D. Lessing, , s. 813.

⁸¹ P. A. Sleptsov, s. 237. Yakutçada “övmek” anlamında fiili kullanılır ve yine bu fiilden fiilden isim yapım ekiyle “övgü” kelimesi türemi tir.

⁸² A. A. Palmbah (Red.), ı Moskova 1955, s. 274.

- Baskakov (Red.), N. A., G. A. Gaydarci, Y. K. Koltza, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan,
 zdatelstvo
 “Sovetskaya Entsiklopediya”, Moskova 1973.
- Baskakov, N. A. (Red.), zdatelstvo “Nauka”,
 Moskova 1985.
- Bayar, Nevnihal, Akça Yayınları, Ankara 2006.
- Borovkov, A. K.,
 çev. Halil brahim Usta-Ebülfez Amano lu, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
 2002.
- Budagov, Lazar, 1. C., Tipografiya
 mperatorskoy Akademii Nauk, Sanktpeterburg 1869.
- Cafero lu, Ahmet, 3. bs., Enderun Kitabevi, stanbul
 1993.
- Ça atay, Saadet, “Türkçede ñ~g Sesine Dair”,
 Ankara 1955, s. 15-30.
- Clauson, Sir Gerard, At
 The Clarendon Press, Oxford 1972.
- Çolpan, Yılmaz, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1963.
- Dankoff, Robert,
 Katkılarıyla ngilizceden çev. Semih Tezcan,
 Türk Dilleri Ara tırmaları Dizisi, stanbul 2004.
- Deny, Jean, çev. Ali Ulvi Elöve, Maarif
 Matbaası, stanbul 1941.
- Erdal, Marcel,
 Vol. II, Wiesbaden 1991.
- Eren, Hasan, 2. bs., Ankara 1999.
- Ergin, Muharrem, 4. bs., Türk Dil
 Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Ergin, Muharrem, 17. bs., Bayrak Basım Yayım Tanıtım, stanbul
 1988.

- Ramstedt, G. ., *ı* Almandadan çev.
L. S. Slonim, zdatelstvo nostrannoy Literaturı, Moskova 1957.
- Räsänen, Martti,
Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki 1969.
- Redhouse, Sir James W., *ı* 3. bs., Librairie du Liban,
Beyrut 1987.
- Sa ol, Güliden, *ı* 2.
C. (Sözlük), Harvard University, Harvard 1995.
- emseddin Sami, *ı* “kdâm” Matbaası, stanbul 1317. (Tıpkıbasımı:
emseddin Sami, *ı* 3. bs., Ça rı Yayınları, stanbul 1989.)
- Sevortyan, E. V., *ı*
ı *ı* 1. C., zdatelstvo Nauka, Moskova 1974.
- eyhülislam Mehmed Esad Efendi, *ı* hzl. Ahmet Kırkklıç, Türk Dil
Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Sleptsov, P. A., *ıı* *ıı* *ıı* *ıı* zdatelstvo
“Sovetskaya Entsiklopediya”, Moskova 1972.
- Timurta , Faruk K., *ı* hzl. Mustafa Özkan, Türk
Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Topalo lu, Ahmet, *ı* *ı* *ı* *ı*
C. 2 (Sözlük), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1978.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, *ı* *ı* Türk Dil
Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Tu lacı, Pars, *ı* *ı* 3. C., Pars Yayınları,
stanbul 1974.
- Türk Dil Kurumu, *ı* Ankara 1972.
- Türk Dil Kurumu, *ı* 10. bs., Ankara 2005.
- Türk Dil Kurumu, *ı* *ı* IX. C. (L-R), Ankara
1977.
- Türk Dil Kurumu, *ı* *ı* *ı* *ı*
ı *ı* V. C. (O-T), Ankara 1971.

- Türk Dil Kurumu, hzl. Cem Dilçin, Ankara 1983.
Useyinov, S. M., *ı ı* *ı* Dialog
Yayınları, Ternopol 1994.
Yüce, Nuri, *ı*
- Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
Yunus Emre, *ı*, hzl. Abdülbaki Gölpınarlı, Eski ehir
Turizm ve Tanıtma Derneği Yayını, İstanbul 1965.